

ди аңлатып, бири екіншісін орнына жумсалады. Ал қапа сөзі жеке тұрғанда ренжіу, қапа болыуы билдиреди.

Тақыр-тықыр. Сеслик өзгешелигі – а – сеси. Бул еки сөз де жеке тұрғана сеслик (шашты тақырлап алдыруу – көринислик) еликлеуиш сөз шакабы хызметінде келеди. Тақыр – географиялық атама, топоним индикатор. Ол тықыр жер деп айтылмайды.

Қат-қабат. Пароним түбірі – қат. Сөз курамындағы қосымша элемент қ (аб) ат. Қабат – рус тилиндегі этаж мәнісінде де жумсалады. Ал, бир имараттың жайдың еки бөлмеси, ханасы болса 2 қат // 2 қабат жай деп, ауызеки сөйлеу тилинде хәмледар хаялға байланыслы еки қат хаял // еки қабат хаял түрінде қолланылады. Ал этаж түсиниги ушын қат сөзі қолланылмайды. Кийимди үсти-үстине кийиниуде қатлап кийиниу//қабатлап кийиниу деп айтылса да (ол бир неше қабаттан ийе болғанлығы ушын) ал малдың ишки ағзасындағы **қырыққат** деп аталған жерин **қырыққабаты** деп айтылмайды.

Қонақ жай – қонық жай. Пароним түбірі – қон. Пароним жасаушы аффикслер: - ақ/-ық. Бул еки сөз де биринің орнына екіншісін жумсалады, ал тийкарынан хәр бири өз алдына мәнилик өзгешеликке ийе. Қонақ жай – қонақ күтиуге арналған жай, зал т.б. Қонық жай – мерекелерде узақтан келген хәм қонып қалатуғын қонақларға арналған үй ямаса хана.

Домалақ – дөңгелек. Бир предметтің дөңгеленген мысалы топ, мәйек, ғарбыз сыяқлы формада болыуына байланыслы еки сөз де қатар қолланылады. Ал дөңгелек сөзі жеке тұрғанда дегершик – автомобиль т.б. көликлердің бир бөлегин дөңгелегин аңлатып, ол

шеңбер формасында болса да, ғарбыз сыяқлы домалақ я жумалақ емес.

Шаппат – шапалақ. Пароним түбірі – шап. Жасаушы формалары: -пат; алақ.

Бул еки мысал да шаппат пенен урыу, шапалақ пенен урыу түрінде қатар қолланылады. Бирак, бирейди қол шаппатлап хошаметлеу көринисин беріуде қол шаппатлады түрінде өнімлі айтылса да, қол шапалақлады түрінде жумсалмайды.

Жоқарыдағы пикирлерден келип шығып, төмендегі жууымақларды ұсынамыз:

1. Паронимлер – қарақалпақ тилинде өнімсіз кубылыс.

2. Паронимлер қарақалпақ тилинде уксас (бирдей) бууындар арқалы да, түбір сөзлер арқалы да жасалуы мүмкіншилигине ийе.

3. Қарақалпақ тилинде паронимлер тек бир түбір сөз арқалы ғана емес, айырым жағдайларда дзбеклесип келип те паронимлик сыңарлас сөзлер бола алады.

4. Паронимлер айтылуы жағдайлары менен байланыслы болғанлықтан алламорфлық өзгешелигі менен де ушырасады.

5. Паронимлер ауызеки сөйлеу стилине тән, диалектлик сөзлер менен де қатар келип, бири екіншісін орнына қолланыла алады.

6. Паронимлер мәнилик жақтан бири екіншісін орнына қолланылса да, жазылуында хәр бири өзгеше жазылады, жеке тұрғанда да бөлек мәнилерди аңлатады.

7. Паронимлер – қарақалпақ миллий әдебий тилинің сөз байлығын аңлатыушы белгилеринен бири.

Әдебиетлар

1. Насыров Д.С., Бекбергенов А., Жәрімбетов А. Русша - қарақалпақша терминлер сөзлігі. -Нөкіс: «Билим», 1992.
2. Фомина М.Н. Современный русский язык. Лексикология. -Москва: «Высшая школа», 1983, 103-б.
3. Белбаева М. Қазіргі қазақ тілі лексикологиясы. -Алматы: «Мектеп», 1976, 27-б.
4. Рахматуллаев Ш. Қазіргі адабий үзбек тили. -Тошкент: «Фан», 2006, 45-46-б.
5. Пирниязова А., Шыназарова С. Қазіргі қарақалпақ әдебий тили (Лексикология) пәнінен интерактив усылларды оқытуы. -Тошкент: «Баяз», 2014. 10-б.
6. Есемурат Бердимурат улы. Қазіргі қарақалпақ тили. Лексикология. -Нөкіс: «Билим», 1994, 43-б.
7. Кенесбаев С., Жанұзақов Т. Русско - казакский словарь лингвистических терминов. -Алма-ата: 1966, 121-б.

РЕЗЮМЕ

Мақалада қарақалпақ тилидағы паронимлар хақида фикр юритилған. Паронимларнинг фонетик, буғин, морфологик, лексик жихатдан хусусияти сүз этилған. Паронимлар омофонларға қиёсланған. Паронимларнинг адабий тил ва диалектал вариантлари берилған. Қарақалпақ тилига хос паронимлар мисоллар билан исботланған.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются паронимы каракалпакского языка. Рассматриваются звуковые, слоговые, морфологические, лексические виды паронимов. Изучаются различия паронимов от омофонов. Приводятся варианты литературного и диалектального паронимов. На основе примеров анализируются характерные особенности паронимов в каракалпакском языке.

SUMMARY

The article deals with the study of paronyms in the Karakalpak language. There have been investigated the sound, syllabic, morphological and lexical types of paronyms. The author also studies the difference of paronyms from homophones and distinguishes the variants of literary and dialectal paronyms. On the basis of examples there have been analyzed the peculiarities of paronyms in the Karakalpak language.

Адебиеттану

XX ӘСІРДІҢ АҚЫРЫ XXI ӘСІРДІҢ БАСЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚ БАЛАЛАР ПОЭЗИЯСЫНДА ЮМОР-САТИРА

С.С.Казакбаев – филология илимлеринің кандидаты, доцент

Әженияз атындағы Нөкіс мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сұзлар: юмор, сатира, поэзия, жанр, тема, бадий-поэтика, ғоявий-эстетик, психология.

Ключевые слова: юмор, сатира, поэзия, жанр, тема, художественная поэтика, идейно-эстетический, психология.

Key words: humor, satire, poetry, genre, theme, literary-artistic poetics, ideological-aesthetic, psychology.

XX әсірдің ақыры XXI әсірдің басындағы қарақалпақ балалар поэзиясында юмор-сатиралық қосықларды көптеп ушыратыуға болады.

Юмор – бул (инг. Humor – ығал, суйықлық сөзинен) – «хәзил, ойын-күлкі» дегенди аңлатады. Кең мәниде дәретиушилик ямаса улыуша шахстың уақыға болған қатнасын түсиндирип беріуши. Дәслеп, бул термин улыуша инсан организмдегі,

суйықлық мәнісінде қолланылған. Соң, ол күлкі, хәзил-ойын, күлкі мәнилерин билдирген. Тар мәниде юмор комикти пайда етиуши усыллардың бири есапланған [1:376].

Юмордың максети хәр қандай инсанды мазаклау, ямаса маскаралау, оған кемислик келтириу, үстинен күлиу емес, ал оның ислеген қолайсыз хәрекетлерин, дурыс жолға салыу, дүзетиу максетінде ғана юмор-

дан пайдаланған. «Юмордың сатирадан айырмашылығы сонда, ол мәлім болған ўақыяны, пүткіллей жок қылыўды нәзерде тутпаған халда, ол ондағы кемшиликлерди жоғалтыў мақсетинде ҳәм сол жол менен көнликтеп барыўға умтылдырады. Юмор менен инсанлардың қолайсыз ҳәрекетлери масқара қылынбайды. Олардың руўхый өлтиретуғын күлкиге дуўшар қылынбайды. Әпиўайы, унамсыз характерге ийе болмаған, жынайый ислерге жол қоймаған шахсларды масқаралаў терең тамырласып кетпеген ҳәрекет белгилерин жоғалтыўға қаратылған күлки – юмурдур» [2:312-313].

Ал, сатира болса (гр. Satira – түрли, аралас сөзинен) – күлки. Социаллық турмыстағы кемшиликлерди, айырым шахслардың өзине сай кемшиликлерин аяўсыз масқаралап, сын көзқараста жазылған шығармалар [2:312-313]. Юмор ҳәм сатира балалар әдебиятының ажыралмас бир бөлими болып, өзине сай көркем сәўлелениўши элементлери, түрли поэтикалық қураалларына ийе [3:33].

Дөретиўши тәрәпинен қәлемге алынған ўақыялар айырым тәрәплери менен оның идеялылығына қарсы болмаса да, бирақ онда айырым нұқсанлар, кемшиликлер болыўы мүмкин. Усы нұқсанлар, кемшиликлер үстинен жеңил, дослық қатнаста күлиў юмордың шеберлигин пайда етеди.

Мине, усындай шығармалар XX әсирдин акыры XXI әсирдин басындағы қарақалпақ балалар поэзиясында юмор-сатирада жазылған Сағыйдулла Аббазовтың «Өмирбектиң бүрге дәрисі» қосығында көремиз:

Биреў берман қарай келди,
Жүўериге қарай берди,
Буның аты не екен деп,
Өмирбектен сораи берди.

Алыс жерден келген деди,
Олар парқын билер деди,
Буның атын Өмирбек,
«Бүрге дәри» деген деди.

«Бүргени ушлап аласаң,
Аўзына буннан саласаң,
Дәрини бүрге жуталмай,
Өлип қалар қарасаң [4:26].

Қосықта әпиўайы адам түсинетуғын, билетуғын нәрселер ҳақында айтылажақ болғаны менен оны қызықлы, күлкили етип көрсетиў мақсетинде, шайыр жүўерини деталь сыпатында алып гейпара сада адамлардың бүрге дәрисі менен жүўерини айырып билмейтуғын олақ инсанларды күлкиге алады. Бүргени ушлап болмайды. Хәтте, оның аўзын да табыў мүмкин емес. Мине, усындай қызықлы ўақыяны шайыр өз қосығында юморлық усулда көркемлик жағын ашып көрсете алған. Сол ушында күлкинің мазмұны, өзгешелиги оның жаратылыў усылында ҳәм жазылыў шеберлигинде. Балалар ойын пайытында бир-бирин бақлап барады. Набада, бир-бириниң қәтесин сезсе, олар дүзетиў мақсетинде күлип, қәте ямаса дурыс ислегенин бетине айтады.

«Балалар терис қарасқан» қосығында:

Ботинка бар Маратта,
Өзине жүдә жарасқан,
Кийип шықса, бирақ та,
Баслары терис қарасқан. [5:19].

Бул қосықта, Мураттың ис-хәрекетин оның бәрхама ботинкасын шеп кийетуғынлығына қарап мысқыллап күледі. Оған ботинкасын оң кийі кереклигин ескертеди. Бул қосық арқалы тек ғана Мурат емес, ал басқа балаларға да бундай хәрекетлерди бол-

дырмаў мақсетинде, шайыр өзиниң қосығы арқалы жеткізбекши болады. Шайырдың буннан басқа «Көп ойланып қалады», «Шәмшет деген бала бар», «Енди мен де айтаман» қосықларында юмор-сатираны көриўимизге болады. Ермекбай Акимбаевтың «Жаза», «География сабағында» қосықларында:

–Неге күнделигин,
Үйде мүйеште жатыр,
–Еки алды бүгин,
Жазасын тартып атыр.

–Қәнекей ким айтады,
Өзбекстанда пайдалы,
Қандай қазылмалар байлықлар,
Жер астынан алынар?

–Мен айтайын мен!
–Айта ғой қәне сен,
–Картошка, гешир, пияз,
Деди дәрхал Бекнияз.

–Және... деп ол иркилди,
Класс иши дуў күлди [6:39].

Қосықта, күнделик арқалы оқыўшының ис-хәрекетин, оның қандай екенлигин билиўге болады. Айрықша бақаларға оқытуғын оқыўшының күнделиги барлық ўақытта сумкасында сақлаўлы болады. Күнделикке түскен жақсы бақалары менен олар мақтанып жүреді. Ал, сабақларынан төмен оқытуғын оқыўшылардың күнделиги хәтте, сумкасында емес, қәлеген жайдың бөлмесиниң мүйешинде аўнап жатады. Мине, усы төмен оқытуғын баланың психологиясын күлкиге алып, өзиниң минез-құлқының қандай екенлигин билдирип тур. Ал, екінши қосықта болса, Бекнияздың география сабағынан төмен екенлигин хәтте берилген сораўдың мәнисин аңламай, жуўап бергени сынға алынады. Берген жуўабына, класының оқыўшылары күледі. Бекнияздың өзи юморлық күлкини пайда етип, кейин ала берген жуўабының қәте екенлигин түсинеди. Шайырдың буннан басқа «Қолы ояў екенин», «Мен Асан ғой...» темасындағы юмор-сатиралық қосықларын айтсақ болады. Күлки, күлкили ўақыядан, хәдийседен, хәрекеттен келип шығады. Сондай-ақ, күлки баланың тәбиятында, хәрекетинде ҳәм характер, минез-құлқында сәўлеленген болады. Демек, дөретиўши ўақыя ҳәм хәрекет хәдийседеги күлкили ўақытты илип алады ҳәм оннан күлки келтирип шығарады [7:42].

Өрепбай Халмуратовтың «Мақтаншақ» қосығында:

Мақтанады ол күлимлеп,
Санап көрди биримлеп,
Алты жасар Оразбай,
Албырақлап дирилдеп.

Бир еки... үш... деп,
Өзине-өзи күшледи,
Тоқтап қалып алжасып,
Уялмастан жүз деди [8:8].

Алты жасар бала, Оразбайдың есап-санакты үйренбеген, бирақ, бәри бир өзінше мақтанып қоятуғын, билгишленип, ал кейин ала болса, билмеген уялып не қыларын билмей бирден жүз санын айтқанын да сезбей қалады. Бундай етип, сынға, юморға алыў, баланың келешекти соннан жуўмақ шығарып кемшиликлерин дүзетиўге умтылатуғынлығын ескертеди.

Шайырдың буннан басқа «Пухталық», «Ғамхорлық», «Гүлжан менен Маржан», «Келип еди қаладан», «Билмейсең бе», «Батырлық» қосықларында да юморды көремиз.

Яқыпбай Әжимовтың «Патасбайдың әдеті», «Са-
лақ бала» қосығында:

Бир баланы Патасбай,
Деп атадық адаспай,
Қашан көрсең жүргени,
Үсти-басын патаслай.

Китаптары, дәптери,
Шығбайланған, жыртылған,
Жүрген жери патырат,
Бундай да әдет сыя ма?

Патасбай деген баланың ис-хәрекеті, қолайсыз
жағдайларды басынан өткеріп, жүрген жерінде па-
тырат шығарып, унамсыз типтегі образды, шайыр
бизің көз алдымызға сәулелендіріп бере алған.
Мектепте оқып атырған класслас дослары Патасбай-
дай болмайық таза жүріп китап, дәптерлеримизди
таза устайық, оннан үлгі алмайық, деген жек
көріушілік көзқарасында қарау менен бирге, оның
үстіннен мысқыллап күліп әшқара етеди. Шайырдың
екінші қосығында.

Тинтип-тинтип тум-тусын,
Таба алмады сумкасын,
«Қойдым екен қаяққа,
Қалды екен қаяқта?» [9:90].

деп мектептен келген баланың сумкасының
қаяқта екенлігін билмей оны ізлеп сергиздан бола-
ды. Бірақ, ол негизинен сумкасын оқыудан келген
ұақытта, жайының бір бөлмесінің ишіндегі кәттің
астына зыңғытады. Әне, бұл баланың ойына келмей,
сумкасын ізлеп таба алмайды. Мине, усындай бала-
лардың кемшіліктерін ашықтан-ашық көрсетіп бер-
ген.

Ғәрезсіздік дәуіріне келип, жаратылған қахар-
манлар «...Тек ғана айрықшалық минез-құлқы хәм
оқыуы менен ғана емес, ал дүньяны аңлау жолындағы
умтылыулары, өмір хәм тәбияттағы қатнасы менен
ажыралып турады» [10].

Өтебай Сәрсенбаевтың «Дурысынан келди»,
«Сум Муўса» қосықтарында:

Деди де Сапардан,
Нәлшесін қопарған,
Алды да орнына,
Орнатты қайтадан.

Сапакең уялып,
Ишинен дым налып,
Деди ол: «кешир»,
Қойғанман мен алып»... [11:20].

Сапардың әкесі паркке алып барады. Паркте өсіп
турған гүлдерді, бирим-бирим Сапар қопарады. Ана-
сына, әкесіне сездірмей көйлегінің ишине салады.
Оны көрген қарауыл, Сапардан қопарған гүлді алып
қайтадан отырғызады. Сапар уялғанынан қарауылдан
кеширім сорады. Шайырдың екінші қосығында:

Биледи истиң көзин,
Инилерін шақырады,
Тыңла деп аға сөзин,
Қорқытып бақырады.

Буфеттің гилтин табар,
Әкелер «Қарақұмнан»,
Инилері іске шабар,
Қайыл боп Муўса сумнан [11:20].

Үлкен әжағасы болса да, Муўса өзінің иниле-
ріне күш көрсетіп, айтқанын қылдырғысы келеди.
Ол сумлық қылып сыйлықтайман деп, буфеттің гил-
тин таудырып, «қарақұм» деген шоколад алдырып
жейди. Мине, усындай жарамсыз хәрекеттерін
күлкіге алып сатиралық формада сүўретлеп бере
алған.

Жолдасбай Дилмуратовтың «Көширгіш»
қосығында:

Усылай жазба жумыстан,
Жүр еді ол көриніп,
Көширгені басқадан,
Қалды бир күн билиніп.

Бирге отырған жорасы,
Оны айтсаң датлайды,
Хәзиллесіп дослары,
«Көширгіш» деп атайды [12:4].

Класстағы жалқау баланың диктант, баян жазба
жумыстарын, достына билдирмей көшіріп алып
жүргенін, бир күні дослары билип қояды. Сол
ұақытқа шекем жақсы оқытуғын оқыушыдай «4»,
«5» бағаларын алып жүрген екен. Бұл әдетін сезген
балалар, дослары оннан ренжиіп, ашыуы келеди. Хәт-
те, қасындағы партада отырған досты да оның атын
айтса, оны қой дат дейди. Ямаса, хәзиллесіп оның
лақабын «Көширгіш» деп атайды. Мине, буннан биз
оқыушылардың урыспай-төбелеске айналдырмай-ақ,
әпиуайы сөз бенен достын уялдырып, сатираға
алғанын көреміз.

Улыўма айтқанда, бизди қоршаған өмірдегі,
турмыстағы, тәбияттағы кубылыстарға байланыс-
лы идеялық-эстетикалық бағдарда, көркем-поэтикалық
күш-қуат бериуші поэзиялық шығармалардың тема-
тикасын табыуымызға хәм көриуимізге болады.

Әдебиятлар

1. Хотамов Н., Саримсоков Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. –Тошкент: «Ўқитувчи» 1983, 373- б.
2. Адабиёт назарияси. Икки томлик. -Тошкент: «Фан», 1979, II том. 312-313-б.
3. Жураева Г. Ўзбек болалар шеърлятида хажвий образ яратиш маҳорати. –Тошкент: «Мухаррир» нашриёти. 2011. 33-б.
4. Аббазов С. Мәўсимлердин мәжилиси. -Нөкис: «Қарақалпақстан». 1997, 26-б.
5. Аббазов С. Мениң жаным балалар. -Нөкис: «Билим». 1992, 19-б.
6. Акимбаев Е. Хәўеслик. -Нөкис: «Қарақалпақстан». 1997, 39- б.
7. Хўжаева Р. Қуддус Мухаммадий. –Тошкент: «Фан». 1980, 42-б..
8. Халмурат Ә. Пилдин аузы қаяқта. -Нөкис: «Қарақалпақстан». 1996, 8-б.
9. Әжимов Я. Ешқиниң неге сақалы бар? -Нөкис: «Қарақалпақстан». 2015, 90-б.
10. Мустақиллик дәври Ўзбек балалар адабиёти: таҳлил ва талқинлар (дәври суҳбати). //Ўзбекистон адабиёти ва санъати. –Тошкент: 2005, 19-август
11. Сәрсенбаев Ә. Шыңқобыз. -Нөкис: 1996, 20-б.
12. Дилмуратов Ж. Бахыт қусы. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1996.

РЕЗЮМЕ

Мақолада ХХ аср охири ХХІ аср бошидаги қарақалпақ болалар поэзиясида юмор ва сатиранинг ўзига хос жиҳатлари кўрсатилади. С.Аббазов, Е.Акимбаев, Ә.Халмуратов, Я.Ажимов, Ә.Сәрсенбаев, Ж.Дилмуратов асарлари мисолида юмор ва сатиранинг фарқли жиҳатлари ойдинлаштирилади, бадийй ғоянинг тематик хусусиятлари очиб берилади.

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется юмор и сатира каракалпакской детской поэзии конца ХХ начала ХХІ века. В детской поэзии большое значение имеют юмор и сатира. Исследуются отличительные особенности стихов С.Аббазова, Е.Акимбаева,

А.Халмуратова, Я.Ажимова, О.Сарсенбаева, Ж.Дильмуратова. Определяются идейно-художественные и тематические особенности каракалпакской детской поэзии.

SUMMARY

In the article humor and satire are analyzed in the poetry of Karakalpak children at the end of the XXth and at the beginning of XXI century. Humor and satire play a great role in children's poetry. The author studied distinguishing features of the poems of S.Abbazov, E.Akimbaev, A.Khalmuratov, Ya.Ajimov, U.Sarsebaev, J.Dilmuratov and defined the ideological-artistic and thematic peculiarities of Karakalpak poetry for children.

ЛИРИКАЛЫҚ ДҮРКИНЛЕРДИҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ТИЙКАРЛАРЫ

М.К.Оразымбетова – ассистент оқытушы

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Таянч сұзлар: туркум, цикл, монолог, эмоциональ фирк, юмор, композиция, деталь.

Ключевые слова: группы, цикл, монолог, эмоциональное мнение, юмор, композиция, деталь.

Key words: groups, cycle, monologue, emotional opinion, humour, composition, detail.

Хәзирги каракалпақ поэзиясында лирикалық дүркінлер жетиліскен көркем формалардың бири сыпатында белгили. Ол жазба әдебиетта XIX әсирден баслап қәлиплесе баслаған болса, XX әсирге келип шайырлар тәрәпинен көркем изленислердің нәтийжесинде жүзеге келетуғын лирикалық формаға айланды. Бирақ усындай дәретиўшилиқ жолды басып өткен лирикалық дүркінлердің теориялық негизлери, пайда болыў дәреклери, қәлиплесиў жолы каракалпақ әдебиеттаныў илиминде жүдә аз изертленди.

Дүркин дегенде бирнеше шығармалардың белгили бир принципте бирлесиўи түсиниледи. Қәлеген көркем шығарма дүркінлерге бириге алмайды. Дүркинлесиўдің өзине тән принциплери, теориялық негизлери бар.

Рус әдебиеттаныў илиминде дүркінлер хақында көплеген изертлеўлер бар. Әсиресе, М.Н.Дарвиннің лирикадағы дүркинлесиўдің теориялық негизлерин изертлеген мийнетлери айрықша дыққатқа ылайық. Илимпаз рус әдебиетинде дүркінлердің эволюциясы, типологиясы хәм поэтикасына үлкен итибар қаратады. Дүркин әйjemги Грецияда цикл (cuklos-круг, колесо, яғный шенбер, дөңгелек) сезинен келип шыққан болып қандай да бир ўақыялардың шенбер ишинде сәўлелениўи түсиниледи.

Илимпаз цикл сезиниң хәр бир халықтың әдебиетинде өзиниң миллий тил өзгешелигине байланыслы хәр қыйлы аталыўын көрсетеди. Рус әдебиетинде XIX әсирдің биринши ярымында “цикл” сезиниң орнына “қосықлар ансамбли” атамасы қолланылған. «Ансамбль» сөзи француз тилинде – «ensemble» бир пүтинлик, жәмлескенлик мәнилерин береді хәм цикльдің мазмун, формасына жақын келеди. Демек, дүркин дегенде идеялық-тематикалық жақтан бириккен бирнеше шығармалардың жыйындысы түсиниледи [1:10].

Енди каракалпақ әдебиетинде дүркин атамасының қолланылыўына хәм бул сөздің этимологиясына келетуғын болсақ “дүркин” “бир тутас, топар” деген мәнини билдиреди [2:91].

Демек, көркем әдебиеттағы «дүркин» термини өзиниң тийкарғы мәнисинен келип шығып қолланылған. Себеби, дүркінлер бир тутас, бир топар шығармалардың жыйнағынан турады. Бул атама каракалпақ әдебиетинде арнаўлы термин сыпатында XX әсирдің 60-70-жылларында толық орнықты. Оннан алдын «дүркин» атамасы каракалпақ әдебиетинде рус әдебиетинде «цикл» термини менен жүргизилетуғын еди.

Көркем әдебиеттың барлық түрлеринде дүркинлесиў кубылысы бар. Деген менен, лирикадағы дүркинлесиў эпикадағы, драмадағы дүркинлесиўден парк қылады. Өйткени, әйне лирикалық шығармаларда дүркінлердің қурамындағы шығармалардың бир-бири менен байланыса алыўы басқа теклердегиге салыстырғанда да өзгешеликке ийе. Бул биринши гезекте, лирикада эпикалық, драмалық шығармалардағыдай ўақыялы сюжетлер қатнаспай, ал

ол сезимге қурылатуғын хәм көлеми бойынша да кишкене болғанлықтан хәм бундай қосықлар шайырдың белгили бир пикирлеў, сезиниў халатында жазылғанлықтан олар бир-бири менен ансат байланыса алады.

Лирикадағы дүркинлесиў өзиниң тәбияты бойынша басқа жанрлардағы дүркінлерге қарағанда өзгеше характерге ийе. Лирикада лирикалық қахарманның, яғный «лирикалық меннин» ишки сезимлерин, толғаныслары, көзқараслары сәўлеленеди. Шайыр өзиниң кеўил кеширмелерин, ишки жан дүньясын хәр бир дәретпесинде бере алады.

«Лириканың тийкарғы белгилери қахарманның жалғыз екенлиги, лириклиги (автордың қахарман сыпатында көриниўи) монологлық пикирлеўдің үстинлиги, ишки руўхый кеширмелерди сәўлелендириўи, эмоционал пикирлеўге сүйениўи сыяқлы өзгешеликлерден ибарат» [3:57]. Сонлықтан дүркин қурамындағы лирикалық шығармалар бир-бири менен байланыста, избе-изликте раўажланады. Қандай да бир лирикалық дәретпе екинши бир лирикалық дәретпениң даўамы ямаса оны идеялық, тематикалық таманлардан толықтыратуғын шығарма сыпатында сезиледи.

Бирақ, қәлеген лирикалық дәретпелер бир дүркинге бириге бермейди. Бир неше шығармалардың бир поэтикалық структураға биригиўинде бир тема ямаса бирдей авторлық эмоция баслы орынды ийелейди. Дүркиндеги хәр бир дәретпе шайырдың айтажақ ой-пикирин толықтырып барады хәм лирикалық қахарманның дүньяға көзқарасын пүтин бир халда оқыўшыға жеткерип бериў мүмкиншилигине ийе болады. Мәселен, Т.Мәтмуратовтың “Жабаным жасыл далам” дүркининен енген 10 қосықтың хәр бири өз атамасына ийе, өз алдына гәрәсиз шығарма, хәр биринде өзгеше туйғы, сезим бар. Хәттеки айрымлары элегия, айрымлары юморға қурылған. Деген менен, олардың бәрине де шайырдың өзи туўылған, өскен аўылына, оның адамларына шексиз мухаббаты синдирилген. Дүркиндеги хәр бир қосық өз мағызына ийе, солай да хәммеси жыйналып “Ана Ұатан” түсинигиниң уллылығын образлы жеткереді.

Демек, лирикалық дүркінлер биринши гезекте шайырдың дүнья көзқарасын, хәдийсе, ўақыя кубылысларға болған сезимин еле де толығырақ, улыўмаластырылған халында жеткерий, лирикалық қахарман образын пүтинлигинше жаратыў ушын дәретиледи.

Лирикалық шығармалардың бир дүркинге бирлесиўинде еки түрли белгиге айрықша тоқтаў шәрт. Айырым лирикалық дүркінлердің қурамындағы дәретпелер жүдә еркин, яғный толық гәрәсиз шығарма сыпатында көринеди. Мәселен, Ш.Сейтовтың “Хәр бир қосығымда урыс сарсығы” деп аталатуғын дүркининен енген қосықларда бир